SIMION DĂNILĂ

O TENDINȚĂ FONETICĂ ÎN GRAIURILE DIN VESTUL ROMÂNIEI*

1. Am numit *tendință* fenomenul la care ne referim în continuare – asimilarea unui *ă* sau *e* de către un *i* accentuat –, în accepția pe care o dau neogramaticii acestui cuvânt, iar nu în cea dată de Al. Graur într-o cunoscută lucrare. După aceasta din urmă, tendința este mult mai cuprinzătoare decât *legea*, reprezentând „sensul în care evoluează limba, liniile generale care duc de la o stare inferioară la una superioară, iar legile sunt detaliile prin care se manifestă această tendință”[1]. G. Millardet susținea, dimpotrivă, că tendința fonetică stă la baza legii fonetice, că orice lege este expresia unei tendințe, dar că o tendință nu se transformă obligatoriu în lege. Ea se distinge de lege prin caracterul ei nehotărât şi oscilatoriu, deci înseamnă mai puțin decât o lege[2].

Aşadar, situată între accidentul fonetic şi legea fonetică, tendința fonetică reprezintă, din punctul nostru de vedere, acel fenomen, acea rostire care nu generalizează, nu apucă să se generalizeze, din varii motive, şi nici nu mai are şanse să fie „primită de toți membrii unei colectivități lingvistice”, cum se exprimă Sextil Puşcariu[3]. Cunoaşterea tendințelor fonetice îşi are rosturile ei, între altele ajutându-ne să reconstituim verigile lipsă din lanțul evoluției unui cuvânt de la prezumtivul etimon (pe care, altfel, nici nu l-am putea presupune) la forma lui actuală.

2. Exemplul clasic pentru asimilare vocalică imediată şi regresivă amintită la început ne întâmpină în cuvântul *străin*/*strein*, care, indiferent de forma originară, devine, preponderent în vestul Munteniei, în întreaga Oltenie, în sudul Banatului, izolat în două puncte din Apuseni şi jud. Mureş şi cu totul sporadic în Moldova, jud. Vrancea, *striin* şi, apoi, *strin*[4]. Câteva corecții cu privire la aria acestui fonetism putem aduce pe baza altor lucrări. Aşa, bunăoară, el se întâlneşte şi în

* Comunicare prezentată la Al IX-lea Simpozion Național de Dialectologie, Baia Mare, 10–12 oct. 1996.

[1] Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1968, p. 13.

[2] G. Millardet, *Liguistique et dialectologie romanes*, Paris, 1923, p. 270 şi urm., apud Al. Graur, *op. cit.*, p. 6-7.

[3] Sextil Puşcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, Bucureşti, Fundația pentru Literatură şi Artă, 1940, p. 72.

[4] Vezi întreaga discuție la Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1975, p. 103-105.

DACOROMANIA, serie nouă, XI–XII, 2006–2007, Cluj-Napoca, p. 101-106

BDD-A1790 © 2006-2007 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:55:36 UTC)

Crişana[5], în nordul Banatului[6], în centrul Banatului[7] şi în Banatul sârbesc[8], cu alte cuvinte, peste tot în Banat.

Cunoscută este şi transformarea lui *găină* în *ghină* din Bihor[9]. Dar am avut surpriza să ne auzim vecinul, belinţean get-beget, deci bănăţean, hâşâindu-şi găinile cu cuvântul: *Ghină!* Giuglea (şi, după el, S. Puşcariu[10]) leagă această transformare de prefacerea lui *că-* şi *gă-* în *ke-* şi *ǵe-*. Noi însă o punem pe seama lui *-i-* accentuat, vocală anterioară închisă, tendinţa vorbitorilor fiind de a face mai puţin efort în rostire. De altfel, încă în latină există tendinţa generală de închidere a vocalelor scurte *a*, *e*, *o* în silabă interioară deschisă[11].

Cuvântul *leit* (< sl. *lejon*, *lejati*, DEX, s.v.) cunoaşte în graiul din Belinţ, jud. Timiş, două forme: una generală, *lăít*, alta întâlnită doar la câteva persoane, *lit* (am auzit-o la o femeie din Hezeriş, Timiş, măritată în Belinţ). Păcat că harta 1316 din ALRM II, *(E leit) TATĂL (SĂU)* nu consemnează rostirea secvenţei [*eí*] din *leit*, ci numai formele pentru *tatăl*, fiindcă am fi putut şti cu precizie dacă forma *lit* este izolată sau se întâlneşte pe arii mai întinse.

Numele propriu *Trăilă*, foarte răspândit în Banat (cândva – la sfârşitul sec. XVIII – ostracizat de biserică, alături de *Jivan*, *Iorgovan*, *Drăgoi*, *Floarea*, *Brânduşă*, *Sanda*, *Manda*, „care în sfintele cărţi nu se află”[12]), apare în matricolele bisericeşti din sec. XVIII–XIX, la Belinţ, sub forma *Trailă*, *Trail*, *Treil* pentru bărbaţi, *Traiţa* pentru femei (tatăl fetei botezate astfel, la 1815, se numea *Trail*). În rostire însă, nu este exclus să fi avut la Belinţ şi forma *Trailă*, atestată în Banatul sârbesc[13], de la care, prin asimilare, s-a ajuns la *Trilă*, pe care îl găsim într-un supranume din Belinţ: *Trilă Gherga*, şi la *Tilă*[14].

De remarcat şi forma *arântea* a prepoziţiei *înaintea* de la Gârda de Sus, Alba[15]; aici, secvenţa [*aí*], care interesează discuţia noastră, devine mai întâi [*ăí*],

[5] Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 41; G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, II. Editat de I. Muşlea, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 89, 98, 103, 131, 181.

[6] G. Alexici, *op. cit.*, p. 45, 192, 193.

[7] *Ibidem*, p. 186.

[8] *Ibidem*, p. 161.

[9] G. Giuglea, în DR, I, 1920–1921, p. 248; ADFR I ne furnizează şi alte atestări ale acestui fenomen în aceeaşi arie bihoreană: „cáca d'i *g'in*” (sublinierea noastră, ca şi mai jos), „o vorovit cocoşul cătă *ghini*” (p. 81), „Om˜ră îę *gina* ačę n'ęagră” (p. 107; pe aceeaşi pagină şi la acelaşi vorbitor mai întâlnim formele: *gâină* şi pl. *găin'ĭ* şi *gin'e*).

[10] DR, IV, 1924–1926, p. 715.

[11] ILR, I, p. 18.

[12] Simion Dănilă, *Documente privitoare la antroponimia bănăţeană*, în LR, XXXI, 1982, nr. 3, p. 260 şi urm.

[13] Radu Flora, *Numele de familie româneşti din Banat (P.S.A.V.)*, în idem, *Contribuţii la istoria culturală a românilor din Voivodina*, II, Panciova, 1974, p. 112.

[14] NALR – Banat. Date, p. 73 etc.

[15] ALRM II, h. 1709, punctul 95.

BDD-A1790 © 2006-2007 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:55:36 UTC)

apoi [eí], [ií], [i], iar acesta, fiind în poziție nazală şi precedat de *r*, rezultat prin rotacizarea lui *-n-*, se transformă în [*î*].

3. Asemănătoare este şi asimilarea vocalică imediată şi progresivă în cuvintele care conțin un *-i-* accentuat. De pildă, pentru *piuă*, DLR notează şi *píă* (la Cantemir), iar NALR – Olt., II, h. 295, înregistrează forme de plural *píe̯* şi *pie̯*, deci cu asimilarea lui *u* şi chiar a lui *e̯* de către *-í-*.

Dintre numeroasele forme dialectale ale lui *creieri* ne interesează *críerĭ*[16], *críe̯ĕrĭ*[17], care pot deveni *críe̯irĭ*[18], *crirĭ*[19]. Tot aşa, o formă cum este *críer*[20] a lui *creier* poate explica forma *críe̯ir*[21].

4. Forța asimilatoare a lui *i* se manifestă şi când aceasta este semivocală într-un diftong accentuat. Bunăoară, Iosif Vulcan folosea forma *să triesc*[22] pentru *să trăiesc*, deci [ăe̯é] >*[ee̯é] >[ie̯é], cum ar trebui notată forma *să triasc*: **să trie̯ésc*. Tot aşa, bănățeanul Nicolae Oțălea, cel dintâi fabulist român, întrebuințează la 1784 forma *închiat* (de fapt: **înkie̯át*) pentru *încheiat*[23], iar la Scărişoara, Alba, s-a înregistrat *tie̯át* pentru *tăiat*[24].

Schimbându-şi accentul, cuvântul *créieri* devine în Banat *creiérĭ* [25], de la care se poate ajunge uşor la *crie̯érĭ* [26]; cf. şi *grie̯ér* în Oltenia[27] sau băn. *crie̯ón*, pe care îl ştim din graiul natal, şi *criu̯ón* din Maramureş[28], forme provenite din *cree̯ón* (fonetismul acesta este răspândit însă şi în alte regiuni ale țării).

Cu rezerve, includem aici şi o formă a verbului *a grăi,* notată de sibianul Johann Tröster în lucrarea *Da Alt- und New- Teutsche Dacia* (Nürnberg, 1666): „Assa greschte Rumunyi”[29], unde *greschte* este, probabil, **grie̯ĕşte* < **griĕşte* < **gree̯ĕşte* < *grăe̯ĕşte*.

Fenomenul nu ocoleşte antroponimele. Numele de familie *Trion* (pron. *Trie̯ón*), pe care îl ştim din Chizătău, Timiş, provine dintr-un *Traia*[30], prin fazele **Trăe̯ón* > * *Tree̯ón*. În Bihor se rosteşte frecvent *Trie̯án* pentru *Traian*. Numele de

[16] NALR – Olt., I, h. 3, pct. 952.
[17] ALRR – Trans., I, h. 7, pct. 281 etc.
[18] NALR – Olt., I, h. 3, pct. 956.
[19] ALRR – Trans., I, h. 7, pct. 283.
[20] NALR – Olt., III, planşa 96, pct. 951, 953.
[21] *Ibidem*, pct. 964.
[22] Iosif Vulcan, *Poezii. Proză. Teatru*, Bucureşti, 1987, p. 343.
[23] Nicolae Oțălea, *Alese fabule*. Ediție îngrijită şi prefață de Mircea Popa, Cluj-Napoca, 1985, p. 177.
[24] ADFR, II, p. 245.
[25] NALR – Banat, I, h. 7, pct. 74.
[26] *Ibidem*, punctul 5.
[27] NALR – Olt., III, planşa 96, pct. 947.
[28] ALRR – Mar., III, h. 691.
[29] Apud Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a, Bucureşti, 1993, p. 197.
[30] NALR – Banat. Date, p. 14 etc.; *Traia* este capabil să-l explice şi pe *Trăescu* din Oltenia (cf. DOR, p. 392).

BDD-A1790 © 2006-2007 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:55:36 UTC)

familie *Nedianu*[31] provine din *Nedeia,* Dolj, prin faza **Nedeiánu* > **Nediiánu*. La fel, numele de familie *Ulieru* (de fapt: *Uliiéru*) provine dintr-un **Uleiéru* < *uleier* „persoană care se ocupă cu stoarcerea uleiului[2] din semințe; proprietar al unei prese de ulei" (DEX, s.v.) (cf. şi apelativul german *Öler* „negustor de ulei" < *Öl* „ulei"; numele de familie *Oehler*), iar nu din *ulier* (< *uli(u)* + *-ar*) „vânător sau crescător de uli", cum susține I. Iordan, care adaugă în paranteză: „absent în sursele mele"[32], absență explicabilă, fiindcă un asemenea cuvânt nu există în limba română.

5. „Uneori asimilarea originară nu se mai recunoaşte uşor din cauza schimbărilor ulterioare"[33], ceea ce ne face să nu mai intuim întotdeauna exact etimologia unor cuvinte, să bâjbâim şi să oferim soluții eronate, care se pot schimba chiar, pentru o perioadă de timp.

Iată de ce socotim că, acordând mai mare atenție forței asimilatoare a unui *i* accentuat, putem reface drumul spre etimon al multor cuvinte. De exemplu, în domeniul onomasticii, numele de familie *Osian*, pentru care I. Iordan propune *osie* + *-an*[34], nu-i altceva decât *Osoian*[35] < *Osoi*, Cluj etc., prin faza **Osăián* < **Oseián* < **Osiián*, după cum *Striián*[36], dintr-un text cules la Luncani, Timiş, este totuna cu n. fam. *Streian*[37], informatorul cunoscând etimologia: „ahăla-i d'in Stŕeį, d'e pă apa Jâiului", măcar că *Strei* nu-i pe apa Jiului, ci altundeva în județul Hunedoara, chiar pe apa *Streiului*.

Mai tentantă este explicarea lui *stână* dintr-un **stínă* < **stiínă* < **steínă* < **stăínă* < **stăuínă* < *stăuínă*, singurul etimon, dintre multele propuse, care ar satisface deopotrivă exigențele semantice şi pe cele fonetice. *Stăuínă* provine dintr-un lat. **stabulina*[38] şi are o mare circulație în Ardeal şi Banat, de unde, prin migrații păstoreşti, s-a răspândit şi în celelalte provincii româneşți, cum a arătat G. Giuglea[39]. Sinereza vocalelor neaccentuate *ă* şi *u* se înscrie într-o tendință generală a limbii vorbite de a evita hiatul[40]. Apoi intră în acțiune *i*, care asimilează mai întâi semivocala *u* şi se ajunge la **stăínă*. O confirmare indirectă a acestei supoziții o avem în cuvintele *stăiná*, cunoscut lui Şt. Paşca de la Sângeorz-Băi, cu sensul „a fugi pe furiş, de frică" (DLR, s.v.: etimologia necunoscută, deşi apropierea de *stăuină* se poate face lesne, verbul însemnând mai întâi, probabil,

[31] *Tel. Timiş*, p. 283.

[32] DNFR, p. 475.

[33] Sextil Puşcariu, *Limba română*, II. *Rostirea*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994, p. 128.

[34] DNFR, p. 346.

[35] *Tel. Timiş*, p. 296.

[36] Dumitru Şandru, *Folclor românesc*, Bucureşti, 1987, p. 141.

[37] *Tel. Timiş*, p. 361.

[38] DLR, s.v.

[39] G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă şi toponimie*, în „Geopolitica şi geoistoria", III, 1944, nr. 1, p. 24-25.

[40] Anca Ulivi, *Cercetări asupra sinerezei în limba română actuală*, în SCL, XXXV, 1984, nr. 2, p. 104-120.

BDD-A1790 © 2006-2007 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:55:36 UTC)

„a se furişa pe lângă stăuină, ca lupul"), şi *stăit,* din câteva toponime bănățene: *Valea Stăitului*[41], *Drumu Stăitului*[42], *Fața Stăitului*[43], care presupune un **stăụít* < **stăuít* < **stăuí* (verb neînregistrat în DLR, dar existent în Mărginimea Sibiului, la Tilişca, având sensul „a târli[2]" (cf. DLR, s.v.), cum ne informează Vasile Ursan din Sălişte, Sibiu), totuna cu *stăhui* (nici el consemnat în DLR) din Maramureş[44], provenind de la subst. *stau* „staul", cu o foarte mare circulație în vestul țării, iar nu din verbul *a sta*, cum presupune Al. Rosetti[45]. A urmat asimilarea lui *ă*: **steínă* > **stiínă*, după cum s-a văzut din exemplele anterioare, iar prefacerea lui *i* în *î* după grupul *st* este obişnuită în limba veche, dar şi astăzi în Transilvania, Banat, Oltenia, Moldova (cf. *stânge* „stinge" < lat. *extinguere*, DLR, s.v.).

La eventuala obiecție că, deoarece *stăuină* şi *stână* coexistă în aceleaşi arii lingvistice, primul nu poate fi considerat etimonul celui de-al doilea, am putea răspunde că nu ne aflăm în fața unui caz singular, că se mai întâlnesc situații în care conştiința legăturii cu termenul prim se pierde, din diferite motive, la vorbitorii ce populează ariile în discuție. Un exemplu recent din toponimia comunei Sălişte SB ni-l furnizează V. Ursan: *Jghid* „trup de hotar – arătură şi fânațe", despre care Domnia sa notează: „termen necunoscut acum în zonă; nu este înregistrat în niciun dicționar al limbii române", punându-l în legătură cu *zgâdară* „nuia, joardă", *a zgândări*" (et. nec. în DEX) şi *zgrâma*[46]. Cum însă noi ne-am obişnuit a privi numele proprii sub raporul sonorizărilor şi afonizărilor consonantice[47], am transpus imediat acest toponim cu toate consoanele sonore în registrul surd: *Şchit* şi, într-adevăr, în microtoponimia localității Sălişte găsim: *Luncuța Škitii* (p. 16), la bază fiind varianta învechită şi regională *şchit* a lui *schit* (DLR, s.v.). Evident că locuitorii nu mai realizează azi (după ce schitul care va fi dat numele „luncuței" *Şchita* a dispărut) legătura dintre *Jghid* şi *Şchit*.

6. În concluzie, vedem în forța asimilatoare a lui *i* accentuat un fonetism de o importanță deosebită, pe care l-am putea asemăna cu un aspirator care absoarbe toate vocalele învecinate. Înțelegerea clară a acestei forțe nu rămâne fără însemnate câştiguri în eforturile noastre de a descifra originea controversată a unor cuvinte.

SIGLE ŞI ABREVIERI

ADFR = *Antologie dialectal-folclorică a României*, vol. I–II. Ediție îngrijită şi prefață de Constantin Otobâcu, Bucureşti, Editura Minerva, 1983.

[41] Vasile Ioniță, *Glosar toponimic. Caraş-Severin*, Reşița, 1972, p. 51.
[42] DTB, III, p. 83.
[43] DTB, IV, p. 4.
[44] ADFR, I, p. 195 şi 197.
[45] Al. Rosetti, *Limba descântecelor românești*, Bucureşti, 1975, p. 105.
[46] Vasile Ursan, *Nume de locuri din Mărginimea Sibiului*, Sibiu, 1995, p. 31-32.
[47] Simion Dănilă, *Sonorizări şi afonizări consonantice în onomastica românească*, în „Anuar de lingvistică" (Iaşi), A, XXXIII, 1992–1993, p. 189-196.

BDD-A1790 © 2006-2007 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:55:36 UTC)

DNFR = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, 1983.
DOR = N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963.
DTB = Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului*, Timişoara, I. *A–B*, 1984; II. *C*, 1985; III. *D–E*, 1986; IV. *F–G*, 1986; V. *H–L*, 1987; VI. *M–N*, 1989.
NALR – Banat. Date = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni – Banat. Date despre localităţi şi informatori,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1980.
Tel. Timiş = Lista abonaţilor la serviciul telefonic din municipiul Timişoara şi judeţul Timiş, Timişoara, 1982.

A PHONETIC TENDENCY IN THE DIALECTS OF WESTERN ROMANIA
(*Abstract*)

Researching the linguistic material collected in the western part of the country, the author notices the assimilating force of stressed *i* being so great that he considers this phenomenon more than a simple accident: it is a phonetic tendency according to the neo-grammarians. The immediate consequence of knowing this phonetic aspect is to correct some etymologies or to propose new ones, both for common names (*stăhui, stăina, stăit, stăui, stână*) and for proper Romanian names (person names: *Nedianu, Osian, Striián, Trilă, Trion, Ulieru*).

Şcoala Generală
com. Belinţ
jud. Timiş

BDD-A1790 © 2006-2007 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:55:36 UTC)